

## ELS ASSASSINATS DE JOSEP SOLDEVILA, JOSEP BOIXADERA I JAUME GALOBART (13 I 14 D'AGOST DE 1936)

CARLES PUIGFERRAT I OLIVA

*The murders of Josep Soldevila, Josep Boixadera and Jaume Galobart  
(13 and 14 August 1936)*

Aquest article és el resultat d'una llarga investigació sobre tres assassinats que es van produir a Osona al principi de la Guerra Civil: els del carlí Josep Soldevila, el negociant de Tona Josep Boixadera i el propietari Jaume Galobart, amo dels masos Rimbau i Quintanes, cunyat de Boixadera. Foren morts al coll de Malla, els dos primers, i davant el mas Gorombau, el tercer. El 1937, en plena Guerra, es va obrir al Jutjat de Vic una causa per aclarir quins havien estat els responsables de les morts de Boixadera i Galobart. Diverses persones foren empresonades.

**Paraules clau:** Guerra civil, milicians, assassinats, comitè antifeixista.

*This article investigates three murders that occurred in the region of Osona at the beginning of the Spanish Civil War. Josep Soldevila –a Carlist activist–, Josep Boixadera –a businessman– and his brother-in-law Jaume Galobart –a landowner– were killed near the city of Vic on the night of the 13th and 14th of August, 1936. In 1937, in the middle of the War, the Court of Vic took legal proceedings to find out who had been responsible for the murders of Boixadera and Galobart. Some people were imprisoned.*

**Keywords:** Civil War, militia members, murders, anti-fascist committee.

**E**l vigatà Antoni Bassas (1904-1984) va escriure un dietari durant la Guerra Civil que és una font històrica de gran vàlua perquè recull molts dels fets que s'esdevingueren a Vic i Osona en aquell període tan tràgic. El divendres 14 d'agost de 1936 Bassas hi va anotar el següent: «Aquest matí, a la carretera de Barcelona, al terme de Malla, han estat trobats tres homes morts, víctimes d'armes de foc».<sup>1</sup> Eren —encara que ell no esmenta els seus noms— Josep Soldevila Griera, Josep Boixadera Pons i Jaume Galobart Sanmartí. Aquest article vol aclarir les circumstàncies d'aquests tres assassinats (fins allà on a dia d'avui ens ha estat possible). Soldevila i Boixadera foren morts al coll de Malla i Galobart, davant del mas Gorombau, casa propera a l'esmentat coll però ja situada dins el municipi de Taradell (si bé del terme parroquial de Malla). Els fets van ocórrer la nit del dijous 13 d'agost al divendres 14.

1. BASSAS I CUNÍ, Antoni. *La Guerra Civil a Vic: dietari 1936-1939*. Vic: Eumo, 1991, p. 40.

### Les tres víctimes

Les biografies de Soldevila, Boixadera i Galobart poden ajudar-nos a entendre perquè els seus executors i les persones que en decidiren la mort trobaren justificat assassinar-los. Vegem-les.

Josep Soldevila Griera havia nascut a Torelló el 1894 en una família de tradició carlina. Casa seva era coneguda amb el nom de ca l'Andreu de la Mel, al carrer Nou. Mecànic d'ofici, havia treballat a la colònia Vilaseca. També va regentar o va fer de conserge d'un cafè de Torelló seu del partit carlí. Soldevila estava casat amb Ramona Prat i tenien un fill i dues filles. Després del 1934, la família es traslladà a viure a Vic, al carrer de Gurb (núm. 14, 3r pis). Com el seu pare, Soldevila fou un actiu membre del moviment tradicionalista. El 1936 era el cap del requetè —l'organització paramilitar o milícia del partit carlí— en el districte de Vic. Els carlins havien encarregat a Soldevila el comandament dels voluntaris de la comarca d'Osona que havien d'afegir-se a les forces de l'exèrcit en el moment que aquest s'aixequés contra el govern de la República.<sup>2</sup> El 1941 el seu germà declarà que Josep Soldevila era «*Jefe Comarcal (sic) de los Tradicionalistas de Vich*». En esclatar la guerra treballava a can Morell, un petit taller metal·lúrgic del carrer de Manlleu.<sup>3</sup>

Josep Boixadera Pons era fill de Cardona. Es casà amb Pepeta Galobart Sanmartí, germana de Jaume Galobart, amo del mas Riambau de Tona i del mas Quintanes de les Masies de Voltregà. El matrimoni obrí a Cardona una pastisseria i una petita fàbrica de xocolata. El 1926 la família Boixadera-Galobart es traslladà a viure a Tona, en una casa propietat del seu cunyat i germà Jaume Galobart al carrer d'Antoni Figueras, tocant al capdavant del carrer Major. Aleshores ja tenien dues nenes i un nen. A Tona va néixer un altre noi. Es dedicà a fer de negociant i transportista. A casa seva hi va obrir un magatzem de vi, materials de construcció i altres productes. Tenia també una petita flota de dos camions i regentava el cinema del Racó, a la plaça Major, que havia llogat al seu propietari, Camilo Postius. Catòlic convençut, la família vivia en un ambient de gran rectitud i religiositat. Alguns indicis ens fan suposar que era persona propera a la Lliga. Boixadera tenia en el moment de morir 41 anys.<sup>4</sup>

2. VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 318. Consta que era cap d'un piquet de setanta homes. Els carlins osonencs estaven perfectament al cas de la conspiració militar, però no arribaren a alçar-se en armes, no se sap si perquè no van rebre l'ordre o perquè no es decidiren vist el fracàs de la revolta a Barcelona. Sobre la conspiració dels carlins a Osona, vegeu CASANOVAS I PRAT, Josep. *Quan les campanes van emmudir. Vic 1936-1939*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1993, p. 107-108, i ADILLON I BAUCCELLS, Miquel. *El último soldado del P.O.U.M.* Vic: 2001, p. 57.

3. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1599, expedient 13, f. 14-14v; Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 18, sumarisim 692 contra Magí Simon, f. 1; PITXOT I COLOMER, Felip. *José Soldevila Griera 1894-1936. Un obrero mártir*. Vic: Imprenta y Librería Ausetana, 1941; VILAR I BASSAS, Josep M. *Torelló. Aquell agost de sang sens pau ni treva del 1936. Tal com jo ho vaig viure*. Torelló: 1984, p. 71; CASANOVAS I PRAT, *Quan les campanes...*, op. cit., p. 134.

4. PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. «Pere Boixadera i Galobart, una vida a través dels records del segle XX», *Llibre de Tona*. Tona: Ajuntament de Tona, 2006, p. 41-59.

Jaume Galobart Sanmartí era un dels principals propietaris osonencs d'aleshores. Com hem dit, li pertanyien els masos Riambau i Quintanes, entre molts d'altres. Galobart era un fadrister del mas Torroella de Baix (Sant Fruitós de Bages). Es va casar amb la pubilla Carme Quintanas Vilarrúbia, mestressa de Riambau i de Quintanes, i es traslladà a viure a Tona. El 1922 Carme Quintanas morí, només amb 32 anys, sense que haguessin tingut cap fill. Jaume Galobart es va tornar a casar en segones núpcies amb Maria Dolors Miró, que era germana del pintor Joan Miró. Tampoc no van tenir fills. Galobart era un personatge conegudíssim a Tona i a tota la comarca. Duia un nivell de vida molt alt —disposava de cotxe i xofer— i el seu ascendent sobre els afers locals era molt fort (a Tona era propietari de moltes terres, inclosa la muntanya del Castell; gairebé res —cap obra pública— no es podia fer sense topar amb terres seves). Molts masovers depenien d'ell. Sabem també que sovint anava armat, almenys en els mesos previs a la guerra.<sup>5</sup> La tradició oral que ha arribat fins avui ens parla del seu caràcter a vegades prepotent o amb cops de geni, que no li féu guanyar gaires amistats. Era un gran aficionat a les antiguitats. A casa seva guardava una notable estela ibèrica, ara al Museu Episcopal de Vic, que havia estat trobada en una finca seva propera a Riambau.<sup>6</sup> Galobart tenia en el moment de morir 49 anys. No hem pogut documentar encara quina era la seva adscripció política concreta.

### Aquell tràgic 13 d'agost

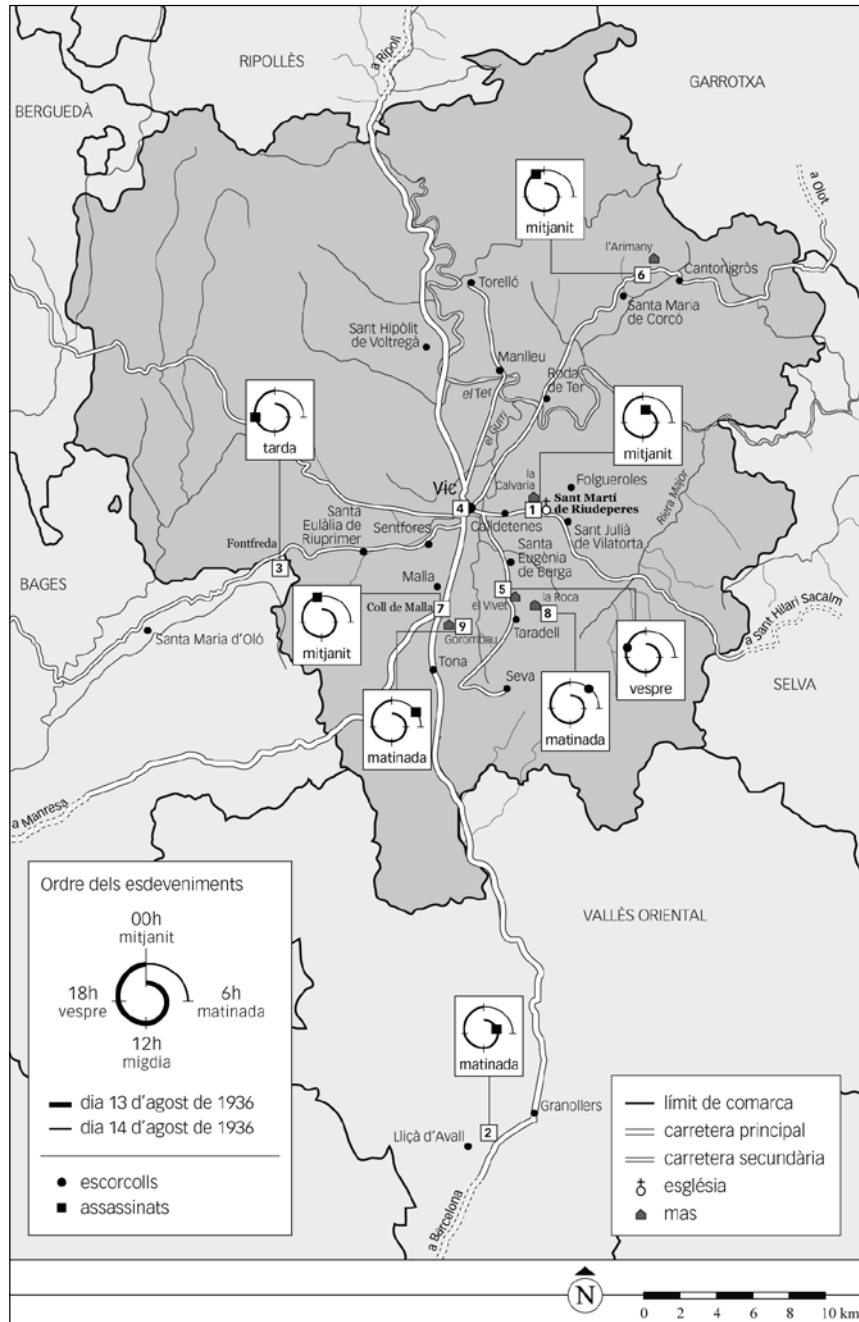
El primer que sorprèn del cas dels assassinats de Soldevila, Boixadera i Galobart és que el mateix dia 13 d'agost, i aproximadament en 24 hores i escaig (entre la mitjanit del dia 12 i la matinada del 14), hi va haver a Osona molts altres assassinats a mans de milicians o de membres de comitès revolucionaris antifeixistes. Fonamentalment a mans de milicians del Comitè de Vic. S'entreveu com una mena de planificació o organització prèvia: els episodis s'encadenen l'un darrere l'altre. Ben poques vegades són paral·lels en el temps i gairebé sempre la iniciativa parteix d'un mateix lloc: la ciutat de Vic. També pot ser un indicatiu que hi va haver una direcció conjunta o una coordinació el fet que els llocs dels assassinats o intents d'assassinat no són mai coincidents. Es pot arribar a pensar que algú va donar indicacions perquè no s'anés al mateix indret o, almenys, que els encarregats de les execucions tenien fidel informació del que havia passat unes hores abans.

El dia 12 d'agost foren detinguts en les cases núm. 4 i 5 de la plaça de la Mercè de Vic el pare claretià Joan Baptista Arqués, el rector d'Artés Josep Bisbal i la monja carmelita del convent de les Davallades Maria Badia Flaquer. Al vespre foren conduïts a l'Ajuntament, on van declarar. A la mitjanit, aproximadament, mossèn Bisbal i la germana Badia foren trets de la casa de la Ciutat, juntament amb el vicari general de la diòcesi, el Dr. Jaume Serra Jordi.<sup>7</sup> Altres versions di-

5. Ens ho ha explicat J. Icart, masover i fill del masover del mas Castelló, de les Masies de Voltregà (conversa telefònica del 13-01-2007). El Castelló era propietat de Jaume Galobart.

6. Vegeu PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», op. cit. p. 41.

7. QUIBUS, Jesús. *Misioneros mártires. Hijos del Corazón de María de la provincia de Cataluña sacrificados en la persecución marxista*. 2a ed. Barcelona: Gráficas Claret, 1949; FARRÉS, Esther. *La repressió franquista a Vic (1939-1945)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2008, p. 103.



Mapa de la comarca d'Osona, amb la indicació de la localització i la cronologia dels esdeveniments dels dies 13 i 14 d'agost de 1936 que es descriuen a l'article. La numeració es correspon al quadre adjunt (Informació: Carles Puigferrat; realització: Nuh Project)

**Assassinats i escorcolls documentats entre les 12 de la nit del dia 12 d'agost de 1936 i la matinada del dia 14**

Horari	Fet	Víctimes	Lloc	Lloc des d'on es van emportar els detinguts	Autors
Entre les 12 de la nit i l'1 de la matinada	Assassinat	Maria Badia Flaquer, monja del convent de les Davallades, de Vic. Dr. Jaume Serra Jordi, vicari general del bisbat de Vic i degà del capítol catedralici. Mossèn Josep Bisbal, rector d'Artés.	Carretera de Vic a Sant Hilari (entre els km 4 i 5), gairebé davant per davant de l'església de Sant Martí de Riudeperes i molt a prop del mas Calvaria.	Ajuntament de Vic.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic.
Matinada (després de les 5)	Assassinat	Dr. Josep Galobardes Alberich, canonge ardiaca de la catedral. Dr. Miquel Ordeig Anglada, professor del Seminari i director del col·legi de Sant Miquel. Dr. Antoni Reixach Vilaró, professor del Seminari. Joan Baptista Arqués, pare claretia (convent de la Mercè, de Vic).	3 km després de Granollers del Vallès, en terme municipal de Lliçà d'Avall, al costat de la carretera de Vic a Barcelona.	Domicilis particulars. Presó de Vic. Ajuntament de Vic.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic.
Cap a les 6 de la tarda	Intent d'assassinat	Pere Bertrams, pare claretia (convent de la Mercè, de Vic).	Lloc de Fontfreda, al costat de la carretera de Vic a Santa Maria d'Oló.	Mas Canadell (Santa Maria d'Oló), casa nadiua del pare Bertrams.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic, amb la participació d'un milicià de Santa Maria d'Oló.

4	Indeterminada	Escorcoll a la recerca de pares claretians del convent de la Mercè		Pis de la família Vinyeta a la rambla de Montcada núm. 37, a Vic (en el pis hi havia amagats els pares Miquel Panadés i Joaquim Pujol, que no foren descoberts).	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic.
5	Vespre	Escorcoll		Mas Vivet de Taradell, on foren descoberts els pares claretians Joan Codinach i Miquel Codina, i els germans del mateix orde Isidre Costa i Josep Casals.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic.
6	Abans de mitjanit	Assassinat	Lluís Bosch Clos, metge de Tarteret resident a Cantonigròs, destacat militant carlí.	Al km 23 de la carretera de Vic a Olot, prop del mas Arimany.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic i Roda. És possible que hi participessin també milicians de l'Esquirol i Tarteret.
7	Entre les 10 i mitjanit	Assassinat	Josep Soldevila Griera, obrer metal·lúrgic de Vic, militant carlí, cap del requetè del districte de Vic. Josep Boixadera Pons, negociant de Tona.	Coll de Malla, al costat de la carretera de Vic a Barcelona, prop de la cruïlla amb la carretera de Manresa.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic, potser amb la participació de milicians de Tona.
8	Matinada del dia 14	Escorcoll a la recerca de Jaume Galobart		Mas la Roca (Taradell), propietat de Jaume Galobart.	Milicians de Taradell.
9	Cap a les 4 de la matinada del dia 14, o poc després	Assassinat	Jaume Galobart Sanmartí, propietari del mas Riambau de Tona i el mas Quintanes de Masties de Voltregà.	Davant el mas Gorombau (Taradell), prop del coll de Malla.	Membres de les Milícies Antifeixistes de Vic, amb la participació de milicians de Tona i Taradell.

uen que tragueren de l'Ajuntament Badia en un cotxe i en un altre el pare Arqués i mossèn Bisbal, i que en arribar a la presó feren baixar Arqués i hi feren pujar el vicari general.<sup>8</sup> Tots tres foren portats a la carretera de Vic a Sant Hilari (entre els quilòmetres 4 i 5), gairebé davant per davant de l'església de Sant Martí de Riudeperes i molt a prop del mas Calvaria. Allí foren assassinats entre les dotze i la una de la matinada. Aquest fet va tenir un gran ressò per la personalitat d'una de les víctimes, Jaume Serra, vicari general i degà del capítol, que era un ancià de 89 anys (havia nascut el 26 d'abril de 1847).

Poques hores després, a les tres de la nit, fou detingut en el seu domicili de la plaça de Dom Miquel de Clariana el Dr. Josep Galobardes Alberich, canonge ardiaca de la catedral. Al mateix moment també van detenir el Dr. Miquel Ordeig Anglada, professor del Seminari de Vic i director del col·legi de Sant Miquel, que vivia al pis de sobre. Registraren els dos pisos i els saquejaren. Els feren baixar al carrer. A la porta de casa seva els esperaven dos cotxes. En un ja hi havia el Dr. Antoni Reixach Vilaró, un altre professor del Seminari. El dia abans també havia estat detingut en el seu domicili i tancat a la presó. Els cotxes enfilaren els carrers en direcció a la casa de la Ciutat. Allà els milicians feren entrar en un dels cotxes el pare Arqués. Eren tres quarts de cinc de la matinada. Els cotxes sortiren de la Plaça, s'aturaren un moment a la Rambla per fer benzina i després es dirigiren a la carretera de Barcelona. Tots quatre foren assassinats 3 km després de Granollers del Vallès, en terme municipal de Lliçà d'Avall, al costat de la carretera.<sup>9</sup>

Havent dinat del mateix dia, a les tres de la tarda, fou detingut al mas Canadell de Santa Maria d'Oló Pere Bertrams, pare claretia de Vic, fill d'aquella casa, on havia anat a refugiar-se.<sup>10</sup> El detingueren quatre individus, un d'Oló i tres de Vic. El pare Bertrams sabia on era el cos-relíquia del pare Claret, fundador de la seva congregació i venerat al convent de Vic, perquè era l'encarregat de tenir cura de les relíquies del beat. Havia estat present en el moment en què s'havia amagat el cos per evitar la seva profanació. Els milicians li van preguntar on havien portat el cos però el pare Bertrams es va negar a dir-los-ho. L'amenaçaren que si no els ho deia, no arribaria viu a Vic. Registraren tot el mas i se l'endugueren. En arribar al lloc de Fontfreda, per la carretera d'Oló a Vic, aturaren el cotxe. El tornaren a amenaçar amb una pistola i li van preguntar de nou on era el cos del pare Claret. En no rebre cap resposta, el feren baixar i el col·locaren al voral d'un rost o marge

8. SÁNCHEZ, Hilarión. *La Azucena de Vich. Vida de sor María del Patrocinio de San José Badía Flaquer*. Olot: 1944, p. 291-300; ESMARATS, Vicenç. *Sereu els meus testimonis. Vida i testimoniatge de Maria Badia Flaquer, carmelita*. Vic: Monestir de la Presentació de Maria Santíssima, 2004, p. 36-37. Vegeu també *Martirologio vicense. Persecución religiosa 1936-1939*. Vic: Imprenta Portavella, 1945, p. 8 i 25.

9. *Martirologio vicense...*, op. cit., p. 68, 104 i 138, «Galería de vicenses Caídos por Dios y por España. (44) Dr. D. José Galobardes Alberich». *Ausona* (21-09-1946), 245, p. 2; QUIBUS, op. cit., p. 261-263.

10. Totes les notícies que segueixen procedeixen principalment de la carta manuscrita que el pare Bertrams va escriure el 15 d'agost de 1936 al superior general de l'orde, Felipe Maroto, a Roma, en què li explicava el que li havia passat. És un document excepcional. Es conserva al Museu Claret, a Vic. N'hi ha còpia transcrita a l'Arxiu Claret, secció 1-6, sèrie 4-A, núm. inv. 7. També es parla extensament d'aquest episodi en els apunts o escrits del pare Miquel Panadés, guardats en el mateix arxiu (en aquest cas fins i tot s'amplien informacions que el pare Bertrams no va poder explicar en la carta, per prudència). Així mateix en dona notícia i altres detalls, QUIBUS, op. cit., p. 265-267; i OMS I DALMAU, Manuel. *Osona 1936. La guerra vista per un nen*. Vic: 1993, p. 117-119.

(«*a orillas de un ribazo*»). Un dels milicians, Franquesa,<sup>11</sup> li va encarar la pistola i va apuntar-li al cap. Eren cap a les sis de la tarda.

Just en aquell instant Bertrams li va dir que volia morir d'esquena i fugint, el milicià va abaixar l'arma un moment i Bertrams va aprofitar-ho per arrencar a córrer rostos avall. S'allunyà uns 5 m i el tir no el va tocar. Aconseguí camuflar-se entre les bardisses del sotabosc. No hi va haver manera que el trobessin. El van estar buscant fins que gairebé es va fer fosc. El pare Bertrams va poder salvar la vida. Entre els milicians que el buscaren potser també hi havia també un tal Vallès (el pare Bertrams dubtava de si era realment ell).

Hi ha constància, a més, que el dia 13 d'agost també es va fer un registre al pis de la família Vinyeta a la rambla de Montcada núm. 37, de Vic. Els milicians buscaven pares claretians del convent de la Mercè. En aquella casa hi havia amagats els pares Miquel Panadés i Joaquim Pujol. No foren descoberts.<sup>12</sup>

El vespre del mateix dia 13, milicians del Comitè de Vic es presentaren al mas Vivet de Taradell, on hi havia amagats els pares claretians Joan Codinach, auxiliar dels novicis; Miquel Codina, professor de Sagrada Escripura a Cervera, i els germans de la mateixa congregació Isidre Costa i Josep Casals. En aquell moment els habitants del mas estaven resant el rosari. Foren descoberts i interrogats, també l'amo de la casa i els seus fills mascles. Els milicians s'estigueren unes dues hores al mas. Després marxaren no sense abans advertir-los que no gosessin abandonar la casa, sota la responsabilitat del cap de família.<sup>13</sup>

Sabem per declaracions de la postguerra contingudes en processos sumaríssims i en altra documentació que el mateix vespre del dia 13 d'agost es presentaren a l'Esquirol membres dels comitès de Vic i Roda, entre ells Francesc Freixenet, cap del Comitè de Vic. És possible que aleshores en aquest grup s'hi afegissin alguns milicians de l'Esquirol i Tavertet. Tots plegats es dirigiren a Cantonigròs a cercar el metge de Tavertet Lluís Bosch Clos, domiciliat en aquell poble. Abans de mitjanit fou assassinat al km 23 de la carretera de Vic a Olot, prop del mas Arimany. Tenia 52 anys. El Dr. Bosch era un destacat militant carlí.<sup>14</sup> Com veurem, l'assassinat del Dr. Bosch coincideix en el temps amb els de Josep Soldevila i Josep Boixadera.

11. Sobre la identitat d'aquest Franquesa hi ha dues possibilitats: es podria tractar d'Isidre Franquesa —segons Miquel Adillon, cap d'Estat Català a Vic— representant d'ERC al Comitè Antifeixista, o bé de Josep Franquesa Vidal, àlies Sobrebosc. Vegeu CASANOVAS, *Quan les campanes...*, op. cit., pàssim, i CASANOVAS I PRAT, Josep. «Els vigatans exiliats durant el franquisme». *Ausa*. [Vic], vol. XIX, 146 (2001), p. 337, i ADILLON, op. cit., p. 58. També parla de Franquesa Vidal, VIÑAS, Pere. *Reports biogràfics d'En Pere de la Pipa*. Vic: 1972. Josep Franquesa era el representant del Sindicat Agrícola de la Plana de Vic al Comitè Antifeixista de Vic. També va ser regidor de l'Ajuntament a partir del 19 d'octubre. Havia estat desnonat del mas Nadal després dels Fets d'Octubre de 1934. Va exiliar-se el 1939. Fou afusellat pels nazis a França.

12. QUIBUS, op. cit., p. 267.

13. QUIBUS, op. cit., p. 273-277. El 8 d'octubre els pares Codinach i Codina i el germà Casals foren detinguts al mas Vivet per milicians del Comitè de Vic. El matí del dia 12 dos d'ells foren trobats morts al coll de Malla i el tercer, a la carretera de Manlleu.

14. CROSAS CASADESÚS, Jaume. *Memòria de la guerra. L'Esquirol (Osona) 1931-1940*. Tarragona: El Mèdol, 2000, pàssim, i del mateix autor *Guerra i repressió al Collsacabra, 1936-1943 (Pruit-Rupit-Tavertet)*. Santa Coloma de Gramenet: Grupo de Historia José Berruero, 2004, p. 168-173, entre altres. Per aquest cas foren afusellades moltes persones a la postguerra.

I encara hores després, la nit del dia 14 d'agost també va ser assassinat a la fàbrica tèxtil del Dolcet de Manlleu (Llobet i Guri S.A.) el seu director, Pasqual Miró Arqués, natural de Ripoll, de 52 anys.<sup>15</sup>

El cas que ara tractarem s'ha d'emmarcar en aquest context de violència i repressió. Es fa difícil saber exactament per què en tantes poques hores es van succeir aquests fets (i segurament alguns altres de no tan greus, que desconeixem). Evidentment, la recerca del cos del pare Claret devia ser-ne un dels motius. Una altra de les explicacions podria ser (és pura suposició) que es tractés d'un cas d'eco o emulació dels afusellaments al castell de Montjuïc, la matinada del 12 d'agost, del general Manuel Goded, que s'havia posat al capdavant dels revoltats a Barcelona el 19 de juliol, i del general de cavalleria Álvaro Fernández Burriel. Havien estat jutjats al vaixell *Uruguay* el dia 11.<sup>16</sup> La premsa d'aquells dies se'n va fer un ampli ressò.

### La detenció i el confinament de Jaume Galobart

Tot va començar el dia 21 de juliol. Segons un testimoni dels fets —Pere Boixadera, fill de Josep Boixadera— un grup d'homes armats amb fusells es van presentar al mas Riambau. Va poder veure el seu tiet estirat de bocaterrosa al pati de davant del mas. Foren uns moments especialment dramàtics. Van comunicar a Galobart que li incautaven la casa i el van obligar a marxar. Només es va poder endur roba i alguns objectes personals en un farcell fet amb un llençol. Jaume Galobart, la seva esposa Maria Dolors Miró, un mosso anomenat Jaume i les minyones deixaren la casa. El matrimoni i el mosso anaren a viure a casa de Josep Boixadera, que els va acollir.

Les dues actes d'incautació de les finques propietat de Jaume Galobart a Tona porten la data del 21 de juliol de 1936 i s'hi justifica la mesura «en atenció a les circumstàncies de faccions i enemic del Règim Antifeixista que concorren en Jaume Galobart Sanmartí com a propietari de finques i béns situats en aquest terme municipal».<sup>17</sup> Les finques annexes a l'heretat de Riambau s'incautaren a favor de la Unió de Rabassaires. El mas Riambau i la casa on vivia Josep Boixadera (núm. 1 i 3 del carrer d'Antoni Figueras), però, es reservaren per al Comitè Antifeixista de Tona. Signaren les actes d'incautació gairebé tots els membres del Comitè: el president Andreu Rodamilans Carné (PSUC), Miquel Alsina Viñolas (UGT), Joan Niell Morell (CNT), Josep Puigferrat Creus (Unió de Rabassaires), Genís Vilarrasa Pratdesaba (PSUC), Joan Vitó Torres (UGT) i Lluís Jutglà Creus (UGT). Només hi manca la signatura de Ramon Guiteras Serra (CNT).<sup>18</sup>

15. RIFÀ MAS, Josep. «Nuestros mártires. Pascual Miró Artés». *Manlleu* (abril de 1943), festa de la Victoria, s.p.; SOLÉ I SABATÉ, Josep. M.; VILLARROYA I FONT, Joan. *La repressió a la rereguarda de Catalunya: 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. Vol. I, p. 362. No sabem si va ser la matinada del 14 o el vespre del mateix dia 14, abans de mitjanit.

16. SOLÉ I SABATÉ; VILLARROYA I FONT, op. cit., vol. I.

17. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1807, carpeta «Comitè» i carpeta «Comitè Antifeixista».

18. Sobre els membres del Comitè i la seva adscripció política i sindical vegeu: Arxiu Municipal de Tona, capsa 1807, carpeta «Comitè» i carpeta «Comitè Antifeixista» (l'acta de constitució formal del Comitè de Milícies Antifeixistes de Tona porta data del 10 d'agost).



La família Galobart-Boixadera reunida vers el 1930 al mas Riambau de Tona, amb motiu d'una primera comunió (fotografia cedida per Pere Boixadera Galobart).

Sobre les circumstàncies exactes en què es va produir la incautació del mas Riambau n'hi ha encara més notícies, amb alguns detalls realment sorprenents. En un informe del 12 d'agost de 1937, sense signatura però que porta el segell del «Sindicat Agrícola Cooperatiu. Tona. Federació de Sindicats Agrícoles de Catalunya», i que creiem que redactà Josep Puigferrat,<sup>19</sup> s'explica que els fets anaren, segons ell, de la següent manera:<sup>20</sup>

«Havent esclatat el dia 19 de juliol de 1936 una revolta facciosa contra el llegítim govern del Fron Popular, es prosedí immediatament a constituïr un Comitè pera fer frente si calia als facciosos.

El dia 21 del mateix mes es presentà al potble de Tona hon tenia la família, el diputat de E.R.C. Josep Suñol y Garriga i recaban el concurs de la forçça

19. En documentació d'altres capsos i carpetes de l'Arxiu Municipal consta que Josep Puigferrat («el Noi Carner») fou president del Sindicat Agrícola Cooperatiu. Per exemple a la capsa 1810, full solt del 24 d'agost de 1938.

20. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.»: «Informe de l'actuació del ex Comitè de Tona sobre els fets ocorreguts als ciutadans Jaume Galobart i Josep Buixaderas». En llegir aquest document cal tenir ben present que segurament fou adreçat al jutge que investigava els assassinats de Galobart i Boixadera o a alguna altra autoritat. Per aquesta raó té un to justificatiu de les accions que va protagonitzar el Comitè.



- 1-Dolors Ferrà Oromí (mare de Dolors Miró i del pintor Joan Miró)
- 2-Dolors Miró Ferrà (segona esposa de Jaume Galobart)
- 3-Francisca Sanmartí Ribó (mare de Jaume Galobart)
- 4-Pepeta Galobart Sanmartí (germana de Jaume Galobart)
- 5-Paquita Torre Balari (esposa de Joan Galobart i cunyada de Josep Boixadera i Jaume Galobart)
- 6-Paquita Galobart Torre (neboda de Josep Boixadera i Jaume Galobart)
- 7-Josefina Galobart Torre (neboda de Josep Boixadera i Jaume Galobart)
- 8-M. Lourdes Boixadera Galobart (filla de Josep Boixadera)
- 9-Rosa Boixadera Galobart (filla de Josep Boixadera)
- 10-Jaume Galobart Sanmartí
- 11-Joan Galobart Sanmartí (germà de Jaume Galobart i cunyat de Josep Boixadera)
- 12-Joan Galobart Torre (nebot de Josep Boixadera i Jaume Galobart)
- 13-Josep Boixadera Pons
- 14-Pere Boixadera Pons (germà de Josep Boixadera i cunyat de Pepeta Galobart)
- 15-Pere Boixadera Galobart (fill de Josep Boixadera)

(Dibuix del croquis i identificació dels personatges: Pere Boixadera Galobart.)

que se havia posat incondicionalment al costat del Govern, i del Comitè que representava pera fer un escorcoll al ciutadà Jaume Galobart havitan el mas Riambau i reconegut facció, acompanyat el supdit diputat de la dita força i tres guàrdias d'asalt que ell portba per escolta, procediren a dit escorcoll, el resultat del qual fou la troballa de unas pistolas, moltes municions, algun Vichemster i escopetas, faltan poc com lo seu mozo [Jaume], no disparés contra un dels guàrdias d'aslt.

Fet l'escorcoll el dit diputat recomanà que no es perdés de vista aquet subjecte donc tenia l'inprecació de que no havia entregat totes les armes que tenia, enportant-se ell a Barcelona les que havien sigut trobades en dit escorcoll.

Complín aquestes ordres i davant l'insistència de que aquet Jaume Galobart encara tenia armes i una ametralladora, el Comitè resolgué ferli un altre escorcoll (que no donà resultat) al mateix temps que inposar-li una penyora pera retornà als seus parçes l'impor de les pars ell havia fet retornà cuan els fets del 6 d'Octubre i pera el paro forçós del potble.

Com sigui que ba negarse a satisfer la dita peñyora el Comitè procedí a incautarse de tots els seus béns, pasan ell i la seba esposam a viura a casa son cuñyat Josep Buixaderas» [aquest és l'episodi que va presenciar Pere Boixadera].

El diputat a les Corts de Madrid Josep Sunyol Garriga era també president del Futbol Club Barcelona. La seva presència a Tona sembla incontestable en el moment dels fets. Ja hi tornava a ser el dia 27 de juliol. Aquest dia Miquel Alsina, membre del Comitè, autoritzà «*al coche 102869 para que pueda proveer de Bencina al cual le será entregado cincuenta litros del mencionado líquido dicho vehículo es conducido por D. José Sunyol*». <sup>21</sup> Sunyol estava casat amb Glòria Soler Elias i tenien un fill. Estiuejaven a Tona quan esclatà la guerra. Josep Sunyol va ser assassinat per tropes feixistes el 6 d'agost quan visitava el front de la serra de Guadarrama (Madrid). El seu cotxe entrà sense voler en un territori sota control dels revoltats. En adonar-se que eren republicans els afusellaren allà mateix, a ell i als seus acompanyants. <sup>22</sup>

Jaume Galobart estigué reclòs a casa del seu cunyat durant més de vint dies. No sortia per a res. En canvi, Josep Boixadera sí que va tenir llibertat de moviments. Va ser un dels homes que eren al cafè del Racó i que els milicians que arribaren al poble el dia 23 de juliol obligaren a col·laborar en la crema de l'església parroquial. Com que tenien dificultats per obrir la porta, Boixadera els va dir que aniria a casa seva a buscar una palanca de camió i ja no el van veure més. <sup>23</sup> El Comitè també va obligar Boixadera a fer de xofer dels cotxes que s'havien incautat (entre ells un Citroën de Jaume Galobart). Consta com a xofer de guàrdia de les milícies del Front Popular CNT-UGT els dies 24 i 30 de juliol i 2 i 5 d'agost. Els xofers feien tornos de sis hores. <sup>24</sup>

Les dues famílies que eren a la casa del carrer d'Antoni Figueras devien passar uns dies de gran angoixa. Estaven molt esporuguits. Va ser durant aquest curt període de temps que Miquel de Planell, un altre dels propietaris importants del poble i president de la Cambra Agrícola el 1934, <sup>25</sup> va avisar a Galobart i Boixadera que era millor que s'amaguessin perquè la seva vida corria perill. Però no ho

21. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1807, carpeta «Gasolina vales».

22. SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; LLORENS, Carles; STRUBELL, Antoni. *Sunyol, l'altre president afusellat*. Lleida: Pagès editors, 1996.

23. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 45.

24. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1808, carpeta «Guardia milicias».

25. CASANOVAS, *Quan les campanes...*, *op. cit.*, p. 21. A Miquel de Planell també li incautaren totes les propietats.

van fer, convençuts que no havien fet res. <sup>26</sup> És ben possible que durant tot aquest temps la casa on vivien fos vigilada per milicians de Tona. Això és el que s'entreveu d'una declaració de Pere Fabré Mundet (conegut a Tona com en «Martí de la Fàbrica»), <sup>27</sup> de 57 anys d'edat, casat, del comerç, feta el 30 de gener de 1945 davant el jutge municipal suplent Lleó Puigvendrelló i que s'inclou en el procés sumaríssim que es féu a Miquel Riera Ventura, alcalde de Tona durant alguns mesos del 1938, detingut en tornar de França, on s'havia exiliat. El declarant diu el següent: «*Que más o menos una semana antes del asesinato de D. Jaime Galobart el declarante y por dos veces vió a este señor Galobart que estaba cercado por los componentes del comité revolucionario local, entre los que se hallaba el encartado que llevaba una horca de labrador una de las veces y una pistola la otra vez, ignorando si realmente intervino en el aludido asesinato*». <sup>28</sup> Miquel Riera Ventura havia estat secretari general del comitè del radi (delegació local) de Tona del PSUC. <sup>29</sup>

A la postguerra, la vídua de Jaume Galobart, Maria Dolors Miró, va declarar que durant els dies que van ser a casa del seu cunyat el seu marit va ser obligat a lliurar 5.000 pessetes en metàl·lic (suposem que al Comitè). També foren robats del mas Riambau molts objectes de valor, entre ells un quadre del pintor Joan Miró. <sup>30</sup>

### L'anada a les Masies de Voltregà

El 13 d'agost, cap al capvespre, membres del Comitè de Tona es presentaren a casa de Josep Boixadera. Eren —segons declarà el 14 de juliol de 1943 la seva vídua Pepeta Galobart Sanmartí— Lluís Jutglà, Josep Puigferrat, Genís Vilarraça i Joan Vitó. <sup>31</sup> Aquestes persones obligaren Jaume Galobart a acompanyar-los. Segons Pere Boixadera, li van dir que havia d'anar al mas Castelló —un mas propietat seva proper a Quintanes i que portaven uns masovers— a pagar els jornals

26. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 45.

27. Pere Fabré va ser un dels deu tonencs que foren detinguts el 13 de novembre de 1936 i portats a la presó de Sant Elies de Barcelona i més tard al Palau de Justícia, d'on foren alliberats. Vegeu: PUIGFERRAT I OLIVA, Carles; LLEOPART I COSTA, Amadeu. «Ara fa... cinquanta anys. 1936: un any crític». *Llibre de l'any 1986*. Tona: 1987, s.p. El 12 de febrer de 1939, una vegada ocupada Tona per les tropes franquistes, va ser nomenat membre de la Comissió Gestora municipal. Era l'encarregat de la fàbrica d'embotits propietat del nou alcalde, Josep Balaguer.

28. Arxiu del Tribunal Militar Núm. 3 (Barcelona), núm. de localització a l'arxiu: 54155, sumaríssim 33557. Som ben conscients que algunes de les notícies que llegirem a continuació provenen de declaracions fetes en judicis sumaríssims de la postguerra, causes que es feren sense cap garantia legal vers l'acusat. La informació que contenen aquests sumaríssims s'ha de valorar tenint en compte aquesta circumstància, però el nostre parer és que no es pot deixar de banda o silenciar pel perjudici de provenir d'on prové. En els casos de testimonis que eren militants falangistes ho he fet constar perquè quedi clar, però sense pressuposar res.

29. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.».

30. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1678, expedient 4 (hi ha una relació dels objectes robats al mas Riambau feta el desembre de 1941. Hi foren robades moltes antiguitats).

31. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1599.1, expedient 13, f. 35 i expedient 15, f. 56. En una altra declaració de Pepeta Galobart del 22 de juliol de 1942 sols esmenta Jutglà, Puigferrat i Vitó (liligall 1601, expedient 15, f. 50).



dels paletes que hi treballaven. Galobart estava reformant i ampliant el mas en el moment que començà la guerra.<sup>32</sup>

L'informe que suposem que va escriure Josep Puigferrat explica que la raó que anessin al mas Castelló fou que «Al 13 o 14 de agost fou reclamat pera uns seus masobers de San Hipòlit o Masias de San Hipòlit a que es presentés al Comitè de aquella localitat a fer efectiu el retorn de les pars que habia fet retornà pels fets d'Octubre amparat per la força de la represió».<sup>33</sup> Es refereix a la circumstància que després dels Fets del 6 d'Octubre alguns propietaris exigiren als masovers les parts de les collites que anteriorment aquests s'havien negat a lliurar-los. Aquest devia ser el cas de l'amo de Riambau. Tot plegat es relaciona amb la conflictivitat al camp que hi hagué durant els anys trenta i l'exigència pagesa de revisió dels contractes de parceria, que els propietaris no van veure de bon grat. Se'n derivaren força desnonaments.<sup>34</sup>

Fos per la raó que fos, Galobart va haver d'acompanyar-los. El seu cunyat Josep Boixadera també va anar amb ell. Encara ara no se sap amb tota seguretat per què. Si fou perquè Galobart li va pregar que anés amb ell o per decisió pròpia, tement o intuïnt alguna cosa. Raons no els en faltaven: pocs dies abans, el 6 d'agost, havia estat assassinat al terme d'Orís (al racó del Siti, sota la Trona) el masover del mas Quintanes i home de confiança de Jaume Galobart, Joan Molas Rigall.<sup>35</sup> Abans de marxar Galobart i Boixadera van agafar diners.

A les portes de la casa es va formar una petita comitiva de dos cotxes: en el que anava a davant —un taxi de la marca Fiat llogat a Segimon Molist i conduït pel xofer Jaume Soler Vila (un dels xofers de guàrdia a disposició del Comitè)—<sup>36</sup> hi van fer pujar Galobart i Boixadera. A l'altre cotxe hi van pujar alguns membres del Comitè de Tona.<sup>37</sup> L'informe del 1937 explica aquest moment de la següent manera: «El Comitè de Tona tingué la delicadesa de envià un cotxe conduït per el chofer Jaume Soler perquè el conduís al puesto indicat, volenlo acompanyar el seu cunyat Josep Buixaderas».

32. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 46. A l'Arxiu Municipal de Tona hi ha un document que ho corrobora (capsa 696, carpeta «Trebll»): el 14 de juliol de 1936, davant l'alcalde Joaquim Puig i el secretari Pius Vall, es presenten els veïns Joan Batllés Padrós, Jaume Vilella Alsina i Jaume Sadurní Verdager, paletes, i exposen que treballaven al mas Castelló del terme municipal de les Masies de Sant Hipòlit de Voltregà, juntament amb els treballadors també de Tona Josep Verdager Cubís, Manel Sitjà Blancafort i Alfred Vilella Inglès, quan el 13 de juliol se'ls va presentar l'agutzil de les Masies requerint-los a deixar la feina (ells i tots els treballadors que no fossin del terme de les Masies) per ordre de l'alcaldia. La raó exposada era l'atur forçós de persones del terme municipal. També vegeu la capsa 1812, carpeta «Alcaldia».

33. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.».

34. Vegeu sobre aquesta qüestió CASANOVAS, *Quan les campanes...*, *op. cit.*, p. 19-24.

35. VILAR I BASSAS, *op. cit.*, p. 54; SOLÉ I SABATÉ; VILLARROYA I FONT, *op. cit.*, vol. 2, p. 364; ROVIRÓ ALEMANY, Ignasi. *Art i cultura a les parròquies del Bisbat de Vic (1936-1939). Transcripció i breu anàlisi de l'enquesta 'Relación que ha de prepararse de hechos ocurridos con motivo del Movimiento Nacional del 18 de julio de 1936'*. 2002. Vol. I, p. 522 [inèdit] (la documentació original es conserva a l'Arxiu de la Cúria del Bisbat de Vic). També hem tret informació sobre aquest cas de les converses telefòniques amb M. Molas, néta de Joan Molas (13-01-2007), i J. Icart (13-01-2007).

36. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 46. Sobre les guàrdies del xofer Jaume Soler vegeu: Arxiu Municipal de Tona, capsa 1808, carpeta «Guardia milicias».

37. Alguns o tots els noms esmentats per la vídua el 1943.

A partir d'aquest moment perdem la pista del que realment passà. Suposem que arribaren al mas Castelló. El xofer va explicar a la família que els havia deixat a Vic. El fet és que Soler va tornar sense els seus dos acompanyants. Les seves esposes no ho van saber fins que ja era molt tard. L'informe del Sindicat Agrícola Cooperatiu diu, molt sintèticament, que «De retorn fou detingut a Vic lo cotxe i els seus ocupans i se ordenà al xofer que retornés al seu punt de destí per cuan aquell Srs. tenian que fer alguna aclaració».<sup>38</sup>

### Unes hores a Vic

Aquesta és la part menys coneguda de tota la història. I on es creuen els destins de Galobart i Boixadera i el de Josep Soldevila Griera. Soldevila s'havia amagat el 20 de juliol, en fracassar el cop d'estat i començar la revolució. Però quan la vaga general es va acabar i els obrers tornaren a la feina, el dia 27, ell també ho va fer. Va treballar fins al mateix dia 13 d'agost. Cap a les quatre de la tarda, mentre treballava en un torn, se li acostaren dos milicians i li manaren que els seguís. El conduïren al quarter que les Milícies Antifeixistes havien instal·lat al col·legi dels germans maristes, al mateix carrer de Gurb, davant de casa seva. Allà el detingueren i el feren declarar, no se sap davant de qui.<sup>39</sup>

Al vespre o potser ja iniciada la nit el cotxe on anaven Galobart i Boixadera fou aturat, suposem, en algun dels controls establerts a les entrades de la ciutat. Els dos homes foren detinguts i els portaren a declarar. Desconeixem on i també davant de qui.

El cert és que algú va prendre la decisió d'executar-los a tots tres i que fossin morts alhora, al mateix moment i lloc. En una declaració feta a la postguerra, el 7 de març de 1941, Jaume Soldevila Griera assenyalà que sospitava que els que decidiren la mort del seu germà Josep foren Francesc Freixenet, cap del Comitè de Vic, i un altre membre del mateix Comitè, Jaume Jutglà.<sup>40</sup> Cap altra declaració o prova no ens ho ha confirmat.

Fos com fos, en algun moment de les darreres hores del dia 13, els tres homes foren conduïts al coll de Malla en —suposem— dos o més cotxes de les Milícies. Un d'aquests automòbils va sortir del col·legi dels maristes poc abans de les deu.<sup>41</sup>

38. A continuació l'autor de l'informe escriu la frase següent: «Resultat d'això fou que al dia següent resultaren estats morts els dos individus de referència».

39. PITXOT I COLOMER, *op. cit.*, p. 16-17.

40. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1599, expedient 13, f. 14-14v. Sobre Jaume Soldevila, practicant de l'hospital de la Santa Creu, vegeu: VILASECA I LLOBET, Josep Maria. *L'hospital de la Santa Creu de Vic durant la Guerra Civil 1936-1939*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006, p. 84.

41. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 18, sumari 692 contra Magí Simon, f. 1 (segons es pot deduir de la declaració del falangista Fèlix Bertrana Forcada).



### Els assassinats de Josep Soldevila i Josep Boixadera

Arribats a aquell punt els milicians als quals se'ls encarregà l'execució feren baixar els tres individus dels automòbils. El lloc exacte on es pretenia assassinar-los era la cuneta de la banda esquerra de la carretera, venint de Vic, prop de la cruïlla amb la carretera de Manresa (no gaire lluny de l'actual centre comercial Esclat). D'aquells moments no en tenim cap testimoni directe. Pitxot explica la mort de Soldevila de la manera següent (desconeixem en quines fonts es basa): «Al llegar al lugar de la ejecución se dice que pidió unos momentos a sus verdugos. Se arrodilló, sacó de su pecho el crucifijo, que llevaba siempre, como prenda de amor, y se lo puso en las manos pidiéndole (...). Le pediría clemencia para sus enemigos, amparo para los suyos, la remisión de sus pecados, la salvación de España, para la cual iba a ser inmolado. ¿Después...? Después se levanta, se cuadra, encara el Crucifijo a sus verdugos y clama: "Ya podéis tirar. Viva Cristo Rey...". Dice palabras de perdón a sus asesinos, suenan dos, tres disparos». També conta que li havien dit que un dels milicians no va gosar disparar en veure la serenitat i les conviccions del que anaven a executar.<sup>42</sup> Jaume Soldevila afirmà el 1941 que «Los milicianos que se cuidaban de ejecutar a las víctimas, y que el declarante sabe que fueron los que asesinaron a su hermano eran un tal Baíllo,<sup>43</sup> ferroviario, otro apellidado Creus,<sup>44</sup> uno que todos conocían por Magín,<sup>45</sup> uno apellidado Agut, y otro apellidado Pagés Simonet».<sup>46</sup>

De la mort de Josep Boixadera no en tenim cap descripció. La seva vídua va declarar el 1943 que el cadàver del seu marit «presentaba heridas de arma de fuego en el cuerpo y en la nuca y diferentes partes de la cabeza».<sup>47</sup> Sobre qui foren els

42. PITXOT I COLOMER, *op. cit.*, p. 17.

43. Manuel Baíllo López o un seu germà. Manuel Baíllo era membre del Comitè Antifeixista de Vic i militant del Sindicat Nacional Ferroviari, adherit a la UGT (era també militant del POUM). Va ser regidor de l'Ajuntament després del 19 d'octubre. Vegeu CASANOVAS, *Quan les campanes...*, *op. cit.*, pàssim.

44. Podria ser una referència al milicià de Vic Lluçà Creus, que apareix a la nòmina de tots els milicians que serviren al Departament de Defensa del Consell Municipal de Vic la setmana del 25 al 31 d'octubre de 1936 (Arxiu Municipal de Vic, Lliuraments 1936, IV, expedient 18). O potser es tracta del milicià de Tona Jacint Creus o d'algú altre. Els franquistes els afusellaren tots dos a la postguerra: SOLÉ I SABATÉ, Josep. *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*. 2a ed. Barcelona: Edicions 62, p. 568; CORBALÁN, Joan. *Justícia, no venjança*. Tarragona: Cossetània Edicions, 2008, p. 188.

45. És una referència a Magí Simon, versemblantment. A Vic hi havia un altre milicià dit Magí, que va acabar essent assassinat davant la casa de prostitució de Can Set (al número 7 de la carretera de Roda) a resultes d'alguna baralla, segurament (informació facilitada per Miquel Adillon: entrevistes dels dies 22 i 23-12-2006. Adillon va morir el 30 de novembre de 2007). Vegeu SOLÉ I SABATÉ, *op. cit.*, p. 570; CORBALÁN, *op. cit.*, p. 328.

46. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1599.1, expedient 13, f. 14r-14v. L'expressió «uno apellidado Agut» deu fer referència a Pere Agut, àlies el Tibat, que apareix també a la nòmina de tots els milicians que serviren al Departament de Defensa del Consell Municipal de Vic la setmana del 25 al 31 d'octubre de 1936 (Arxiu Municipal de Vic, Lliuraments 1936, IV, expedient 18). Tant Agut com Pagès Simonet foren afusellats a la postguerra: SOLÉ I SABATÉ, *op. cit.*, p. 568; CORBALÁN, *op. cit.*, p. 139 i 271. El procés sumaríssim d'urgència contra Pere Agut es conserva al Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 62, sumaríssim 1509. En la seva declaració davant la Guàrdia Civil de Vic de l'11 de març de 1939 no reconeix la seva participació en aquestes execucions (aquest sumaríssim, mai estudiat, conté informacions valuósíssimes sobre altres casos).

47. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1599.1, expedient 13, f. 35.



Portada del llibre de mossèn Felip Pitxot *José Soldevila Griera 1894-1936. Un obrero mártir*, publicat a Vic el 1941. Abans de la Guerra Civil, Felip Pitxot havia dirigit el periòdic tradicionalista *La Comarca de Vich*. Fou nomenat canonge el 1942 (ABEV).

homes que li dispararen tampoc no n'hi ha una certesa absoluta.<sup>48</sup> Es diu que no va oferir resistència, si bé d'altres persones han sentit a dir que sí que es va enfrontar amb els que l'anaven a matar.

En el cas de Jaume Galobart, ens ha arribat la versió, a través d'una persona que ho va sentir explicar, que en el moment que els van fer baixar del cotxe va començar una baralla entre ell i els milicians.<sup>49</sup> Caldria confirmar en altres fonts el que va succeir. Fos com fos, el cert és que Galobart va poder fugir del lloc, si bé els seus botxins aconseguiren ferir-lo. Es va ficar dins un camp de blat de moro, que en aquella època ja era força alt. Es diu que en un primer moment van intentar seguir el rastre de la seva sang. Però se'ls va escapar (el camp era molt gran).

Hi ha un testimoni directe de la troballa dels cossos de Soldevila i Boixadera al coll de Malla poques hores més tard. El dona Josep M. Vilar Bassas.<sup>50</sup> Miquel Codina, de Vic, treballava el 1936 en la recollida i transport de llet. El matí del 14 d'agost, mentre ell i un xofer circulaven amb un camió prop de Malla, van veure dos cadàvers estesos a la cuneta esquerra en direcció a Barcelona. Codina féu parar el conductor, tot i les seves protestes perquè temia comprometre's. Li va semblar reconèixer el seu amic Soldevila, que jeia de bocaterrosa. S'hi va acostar, el va girar i, efectivament, l'era. Va veure que tenia a la mà una estampa d'un Sant Crist (era, en concret, el Sant Crist de can Torreta de Torelló).

### L'assassinat de Jaume Galobart

Arribem en aquest punt al darrer acte del drama.<sup>51</sup> La fugida de Galobart va fer mobilitzar els membres dels cossos de milícies de Tona i Taradell, que devien ser avisats pels milicians de Vic que havien intervingut en la mort de Soldevila i Boixadera. S'organitzà una autèntica batuda per camps i cases de pagès del rodal per mirar de localitzar-lo. Se'l va buscar dins un perímetre molt gran. Van pensar fins i tot en la possibilitat que Galobart s'hagués amagat al mas la Roca de Taradell, propietat seva. La nit del 14 d'agost el milicià de Taradell Manuel Puig Sabatés, en

48. La vídua va declarar el 22 de juliol de 1942 que les persones sospitoses de participació en el crim eren Jacint Creus Noguier (àlies Marrinxo) i Lluís Jutglà Creus [el primer, milicià, aleshores ja havia estat afusellat] «y se supone los componentes del Comité revolucionario de esta población» (Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1601, expedient 15, f. 50). El 1943 declarà que les persones sospitoses eren les mateixes que practicaren la seva detenció, juntament amb el milicià de Tona Josep Balaguer hi involucra Lluís Parés Planelló, Jacint Creus Noguier «y otros desconocidos de los comités revolucionarios de Vich y Tona» (lligall 1601, expedient 15, f. 3). Lluís Parés Planelló fou afusellat a la postguerra, el 23 d'abril de 1939. En l'expedient del seu procés sumaríssim d'urgència no hi consta cap acusació d'haver participat en aquest assassinat (Tribunal Militar Núm. 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 68, sumaríssim 1036 contra Lluís Parés Planelló) (CORBALÁN, *op. cit.*, p. 275).

49. Entrevista amb J. Pujol, de Tona (22-10-2006). Ho havia sentit explicar a un home del Maset (mas de Malla molt proper a la cruïlla de la carretera de Barcelona amb la de Manresa).

50. VILAR I BASSAS, *op. cit.*, p. 71.

51. Aquest episodi, del qual la història oral popular n'ha donat més d'una versió, serà sempre susceptible de més d'una interpretació. Mai no sabrem tota la veritat perquè la majoria de persones que el van viure són mortes i les fonts escrites no sempre són del tot fiables (presenten contradiccions, errors i inexactituds). Tanmateix, ens arrisquem a fer-ne una, de la qual assumim tota la responsabilitat.



El mas Gorombau (Taradell), indret on fou localitzat i assassinat Jaume Galobart (fotografia extreta del llibre PLADEVALL, Antoni. *Taradell. Passat i present d'un terme i vila d'Osona*, Taradell - Vic 1995, p. 297).

companyia de dos companys seus, es presentaren en aquest mas en busca de l'amo de Riambau.<sup>52</sup> Tot sembla indicar que cercaren el fugitiu durant algunes hores.

Prop de les quatre de la matinada els milicians encara estaven buscant Galobart en un camp de blat de moro proper al coll de Malla, segons consta en el procés sumaríssim d'urgència que se seguí contra el milicià de Tona Jacint Creus Noguier, acusat d'adhesió a la rebel·lió militar just acabada la guerra.<sup>53</sup> Creus fou executat al camp de la Bota el 2 d'agost de 1940. Una de les declaracions claus que determinaren la seva pena de mort va ser la del falangista Josep Aumatell Costa. La primera declaració la féu l'1 de juny de 1940, en un acarament a la presó de Vic entre Jacint Creus i Josep Aumatell (de 18 anys, solter, pagès, natural de Malla i veí de Tona), Aumatell es ratificà en el que abans havia dit: «*Recuerda perfectamente que a principios de agosto o a mediados, no recuerda exactamente la fecha, cuando el dicente iba a principio del día cerca de las cuatro de la mañana a trillar, encontró en el cruce de la carretera de Vich con la de Manresa, en el lugar conocido por el Coll de Malla al encartado Jacinto Creus junto con otro miliciano del Comité de Tona llamado Luis de Casanovas [Lluís Jutglà], hoy huído de España, y dos o tres más que no conoció, los cuales estaban buscando en un campo de maíz cerca o junto a la carretera a uno que había sido*

52. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 88, sumaríssim 3456, contra Pere Barceló Argemí i Manuel Puig Sabatés, f. 6 (declaració de Joan Rifà Serra, pagès del mas la Roca, del 21 de març de 1939).

53. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 9264, sumaríssim 7369.

*asesinado por la mañana pero que les había marchado de la carretera después de herido (...)*». Afegí també que «*Mientras estaba el encartado en el campo de maiz buscando al huído de referencia después asesinado, en la carretera junto al grupo de milicianos había dos asesinados uno de los cuales era el hermano político del Sr. Riembau que era el que asesinaron más tarde. Recuerda también que al pasar por la carretera a la hora dicha paró para ver si conocía a los muertos y entonces el encartado junto con los otros le apuntaron con los fusiles y le dijeron: “venga, fuera de aquí o sinó habrá para ti también”*». <sup>54</sup> Jacint Creus va negar en rodó l'acusació que era en aquell lloc aquell dia i aquella hora. <sup>55</sup> El 20 de juny va ser condemnat a mort.

Els milicians buscaven Jaume Galobart en aquell camp en va. Galobart havia aconseguit escapolir-se i arribar fins a un mas proper, Gorombau, a un 1 km de distància en direcció sud-est. Eren dos quarts de quatre de la matinada. Cada dia en aquella hora, Vicenç Barceló Riera, un fill del masover de 17 anys, obria el portal per anar-se'n a treballar a Vic, en bicicleta. I aquell divendres va fer el mateix. I en sortir va veure que vora la porta hi havia un home ferit d'un braç. Era Jaume Galobart, que li va dir que anés amb compte perquè acabaven de matar el seu cunyat prop d'allí. El noi va córrer a avisar el seu pare, Pere Barceló Argemí, i tot seguit se n'anà cap a Vic.

Pere Barceló va fer entrar Galobart dins el mas i va manar a un altre fill, Lluís Barceló Riera, que li baixés un matalàs a l'entrada perquè es pogués estirar. <sup>56</sup> Galobart va demanar un got d'aigua i en Lluís li'n va portar. Els fills petits eren al pis de dalt i des de la porta del primer pis miraven el que passava a baix. En Lluís sempre es va estar al seu costat. La porta principal restà oberta.

Ens podem imaginar el rebombori que es va produir dins el mas. Tothom es va llevar. I el moment terrible pel qual passà Pere Barceló, que no devia saber ben bé què fer (i més encara pensant que els milicians rondaven per allí). <sup>57</sup> Va decidir fer anar a alguns dels fills (Silvestre, Joan, Narcís) als masos dels voltants per fer saber als veïns que tenien l'amo de Riembau a casa i per demanar consell del que

54. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 9264, sumaríssim 7369, f. 20.

55. Després de l'acarament, el secretari judicial anotà el següent: «*La extiendo yo Secretario para hacer constar que durante la celebración del anterior careo, se observó una gran firmeza y serenidad en las manifestaciones del testigo Sr. Aumatell Costa y por el contrario una gran vacilación y confusión en la negativa del encausado. Doy fe*» (f. 20v).

56. La narració, en aquest paràgraf, es basa en un testimoni directe dels fets: P. Barceló Riera, filla de Pere Barceló, nascuda el 8 de maig de 1926 (entrevista del 28-07-2007 i conversa telefònica del 21-12-2007). Que Galobart va ser acollit dins el mas també és corroborat per moltes declaracions contingudes en el procés sumaríssim d'urgència contra Narcís Barceló Godayol, fill de Pere Barceló i la seva primera esposa (Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 968, sumaríssim 10059).

57. Podem dir que Pere Barceló va ser una altra víctima d'aquest cas. En acabar la guerra va ser acusat d'haver negat auxili a Galobart i d'haver denunciat al Comitè de Tona que era a casa seva. Es considerarà que gràcies a aquesta denúncia els milicians localitzaren Galobart i l'assassinaren. També l'acusaren de denunciar desertors i d'amagar *rojós* a casa seva al final de la guerra. Fou condemnat a mort i afusellat al Camp de la Bota el 14 de maig de 1939 (Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 88, sumaríssim 3456; SOLÉ I SABATÉ, *op. cit.*, p. 566, que el fa militant de la Unió de Rabassaires; CORBALÁN, *op. cit.*, p. 151). Dos dels seus fills foren mossos d'esquadra.

s'havia de fer. Sabem del cert, per exemple, que Silvestre Barceló Riera va anar al mas Prat. <sup>58</sup> Un altre fill, Narcís Barceló Godayol <sup>59</sup> (fill de la seva primera esposa), se n'anà primer al Bulló i després a Tona a avisar que tenien en Riembau a casa seva. Segons una declaració seva les coses anaren així (la redacció és una mica confusa; pot tenir més d'una interpretació): «*por mandato de su padre marchó a la casa de campo “Bulló” en unión de Antonio Fabrè para decirle al Juez Municipal [de Tona, versemblantment] que dicho señor estaba en su casa herido, y éste les dijo que él no podía hacer nada, y que se tenían que dirigir al Comité [de Tona] y entonces fueron al Comité y únicamente encontraron a un tal Roda [Andreu Rodamilans], <sup>60</sup> quien les dijo que “ya se podían marchar, que ya le estaban buscando” y al regresar a su casa oyeron unos tiros, que supone fueron los que mataron a dicho señor*». <sup>61</sup> Aquella mateixa nit les esposes de Boixadera i Galobart anaren més d'un cop a la seu del Comitè a demanar pels seus marits, desesperades i tement el pitjor. <sup>62</sup> Els van dir que no es preocupessin. Les devia rebre el mateix Andreu Rodamilans.

Que quan Narcís Barceló arribà a Tona els membres del Comitè ja estaven assabentats de la fugida de Galobart i havien sortit per atrapar-lo ho corrobora —o almenys és el que nosaltres deduïm— el testimoni de Maria Tió Fabrè, vídua, mestressa de casa, resident al mas Bulló Xic, de 44 anys, que el 1939 declarà que Narcís Barceló li va explicar que quan arribà a Tona ja es va trobar al pont de la Ferreria un cotxe amb milicians <sup>63</sup> —que versemblantment se n'anaven a Gorombau. Segons aquesta testimoni Narcís ja els avisà aleshores «*que el que buscaban estaba mal herido en su casa*».

No molta estona després que Pere Barceló fes entrar Galobart a casa seva (les fonts no es posen d'acord: en tot cas, va passar poc temps, menys d'una hora), <sup>64</sup> els milicians, que venien del mas Prat, es presentaren al mas Gorombau. No feia gaire que s'havien trobat amb en Silvestre, un dels fills de Pere Barceló. Entraren i van trobar Jaume Galobart ajagut al matalàs. Eren força gent. Duien fusells. Els darrers moments foren dramàtics: els milicians van manar a Galobart que s'aixequés del matalàs, però aquest s'hi resistia. Concretament, un dels milicians, que s'havia

58. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 968, sumaríssim 10059, f. 14.

59. Sotmès a un procés sumaríssim d'urgència acusat de rebel·lió militar, fou condemnat a la pena de reclusió perpètua. Estigué molts anys tancat a la Model (Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 968, sumaríssim 10059). Durant la guerra ingressà al cos de Mossos d'Esquadra. Va formar part de l'escorta presidencial de la Generalitat de Catalunya.

60. El mestre de les escoles nacionals Andreu Rodamilans, àlies Roda, era el president del Comitè Antifeixista de Tona. Militava al PSUC i era el responsable comarcal del sindicat Federación Española de Trabajadores de la Enseñanza (vinculat a la UGT). S'havia quedat a la seu del Comitè aquella nit (al carrer de Barcelona, a l'antic convent de les monges carmelites vedrunes) mentre altres companys seus participaven en la recerca del fugitiu.

61. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 968, sumaríssim 10059, f. 15.

62. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 46.

63. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 968, sumaríssim 10059, f. 11-11v.

64. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 88, sumaríssim 3456, f. 2 (declaració de Pere Barceló); entrevista amb P. Barceló Riera (28-07-2007) i conversa telefònica del 21-12-2007.

assegut al segon graó de l'escala que portava al pis de dalt, va ser el que es va dirigir a Galobart ordenant-li que s'aixequés i se n'anés cap a fora. Després d'una bona estona d'estira-i-arronsa, ho va fer. Ja dret, Galobart va intentar escapar-se. Es dirigí cap a la porta principal i en un acte desesperat va pretendre agafar la balda del portal (devia voler fer-la servir d'arma), però no li va seguir. Va travessar el llindar del portal tot fugint i va ser aleshores quan els milicians li dispararen. Va morir a uns 3 o 4 m de la porta, a l'era de la casa. Va caure mort de bocaterrosa. Durant moltes hores (almenys fins al migdia) el cadàver va restar allà, tapat amb una manta, amb moltes mosques que el voltaven, atretes per la sang.<sup>65</sup> La germana de Galobart va declarar el 1943 que el mort presentava ferides d'arma de foc al cap i a la cama.<sup>66</sup>

Alguns documents ens donen notícia de quins milicians estigueren presents al mas Gorombau en el moment de l'assassinat de Jaume Galobart. Sembla clar que hi havia milicians i membres dels Comitès de Vic i Tona i també és ben possible que alguns del de Taradell. Un informe sobre Pere Barceló, del 14 de març de 1939, redactat per la Falange Tradicionalista y de las JONS de Tona i signat per Pere Garriga Canet, cap local de la Falange, exposa que havien sabut, a través del testimoni de Pere Fabré Llobet (que vivia al mas el Bulló Gros), que després de l'assassinat de Galobart van veure passar per davant d'aquesta casa les següents persones: Joan Vitó, Lluís Parés, Genís Vilarrasa i Joan Niell, de Tona; i Vicenç Coma àlies el Coix, un tal Vallès<sup>67</sup> i un altre individu de Vic, «esperándoles en la carretera Luis Xuclá de Tona, todos ellos con arma larga».<sup>68</sup>

Una declaració de Josep Molet Terns, de Taradell, en un procés sumaríssim, el dia 2 de juny de 1939, també assenyala com un dels presents Josep Muntanya Pladevall, milicià de Taradell: «Sabe por habérselo oído al encartado el día catorce de agosto del treinta y seis por la mañana que intervino directamente en el acto de rematar al Sr. Jaime Galobart vecino de Tona, ya que pronunció estas palabras "ya está listo" refiriéndose al encartado digo al asesinado Galobart».<sup>69</sup> Muntanya sempre ho va negar davant del tribunal. Va ser condemnat a mort i afusellat el 9 de juliol de 1939.

Un altre dels quals també hi ha declaracions que l'impliquen en l'assassinat de Jaume Galobart (i de Soldevila i Boixadera, com hem vist) és el milicià Magí Simon. Joaquim Guix Comella, de Vic, el 13 de febrer de 1939, testimonia que «en cierta ocasión también por haberselo oído el dicente sabe dio muerte a un tal

65. Entrevista amb P. Barceló Riera (28-07-2007) i conversa telefònica del 21-12-2007.

66. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1601, expedient 15, f. 56. En canvi, Pere Boixadera, que va poder veure anys després el crani de Galobart, quan traslladaren el seu cos del cementiri de Malla al de Tona, no va observar cap impacte d'arma de foc al cap.

67. S'ha de tractar d'un dels germans Vallès, militants d'Estat Català. Eren *recaders* de la plaça del Paradís, a Vic. Pel que fa a Vicenç Coma, vegeu l'article PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. «Vicenç Coma Cruells, el Coix del carrer de Gurb (Tona, 1911 - Santiago de Xile, 2002). Notícies sobre la seva actuació durant la Guerra Civil». *Ausa* [Vic], XXIII, 160 (2007 [2008]), p. 213-247.

68. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 88, sumaríssim 3456, f. 14.

69. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 415, sumaríssim 7347; CORBALÁN, *op. cit.*, p. 260.

*Rimbau. Le cree asimismo complicado en la muerte de Andrés (sic) Soldevila».*<sup>70</sup> Altres testimonis de càrrec que es conserven en el mateix procés li atribueixen també la seva participació en l'assassinat. Ramon Macià Boadella, també de Vic, va declarar el 20 de febrer de 1939 que li constava que Simon «intervino en vari[os] asesinatos de personas de derechas, entre ellos recuerda el de Jaime Galobart, ya que él mismo se vanagloriaba de haberla cometido, enseñando una cartera, propiedad del asesinato, jactándose de haberla robado».<sup>71</sup> Ell sempre va negar que hi hagués intervingut. Simon va ser condemnat a mort i afusellat el 12 de març de 1939.<sup>72</sup>

El 22 de febrer de 1939 l'antic milicià de Vic Josep Pagès Simonet, que havia estat detingut per la Falange de Vic, va declarar, entre altres coses, que «Sabe por haberlo oído en el comité antifacista y en el cuartel también antifacista que mataron a Rimbau de Tona en la carretera de Manresa le hicieron los primeros disparos, quedando herido pudo alejarse de dicho sitio a una casa de su propiedad (sic) no lejana de dicho lugar al cual persiguieron y en la misma casa lo terminaron de matar Sicart,<sup>73</sup> Vallés, y unos diez y ocho mas, estos en la misma noche también asesinaron al cuñado de Rimbau y un mecánico de Torelló que trabajaba en la casa de Morell».<sup>74</sup> Pagès va ser condemnat a mort i afusellat el 9 de maig de 1939.

Encara en un altre procés sumaríssim, el que va haver d'afrontar Ramon Mas Morató, trobem una pista sobre els autors de l'assassinat de Jaume Galobart. L'11 de maig de 1939, davant la Guàrdia Civil de Barcelona, va fer una extensa declaració en què afirmava que els milicians de Vic també foren els responsables de l'assassinat de Galobart i que «en este asesinato tomó parte activa un tal José Sicar, de Vich, que vivía en la calle San Pablo y otros muchos que en estos momentos no puede precisar». En una declaració indagatòria posterior va rebutjar la declaració que havia fet davant la Guàrdia Civil perquè la va haver de signar «en medio de constantes amenazas y coacciones».<sup>75</sup>

En una relació de persones assassinades a Tona durant «la dominación roja» l'alcalde de Tona Josep Balaguer hi fa constar Jaume Galobart, de l'assassinat del qual diu que són sospitosos Lluís Parés Planelló, Jacint Creus Noguer «y otros desconocidos de los comités revolucionarios de Vich y Tona».<sup>76</sup> El mateix diu per al cas de Josep Boixadera.

70. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 18, sumaríssim 692, f. 7v.

71. F. 8.

72. Sobre aquest milicià vegeu també FARRÉS, *op. cit.*, p. 46, 121, 131 i 150.

73. Sobre aquest milicià en tenim molt poca informació, si bé sembla que fou un membre rellevant de les Milícies. Vegeu FARRÉS, *op. cit.*, p. 144. Josep Sicart ja no consta en la nòmina de milicians de Vic de la darrera setmana d'octubre del 1936 (Arxiu Municipal de Vic, Lliuraments 1936, IV, expedient 18). Se n'anà al front. El gener de 1937 era a la serra d'Alcubierre (Aragó) (*L'Hora Nova*, 65 (21-01-1937), p. 3).

74. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 51, sumaríssim 1990, f. 1-1v; CORBALÁN, *op. cit.*, p. 271.

75. Tribunal Militar Número 3 (Barcelona), núm. de localització de l'arxiu: 17383, sumaríssim 8705, f. 5-5v i 28-28v.

76. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1601, expedient 15, f. 3. En el procés sumaríssim contra Lluís Parés Planelló, en canvi, no hi consta aquesta acusació (vegeu nota 48).

Pepeta Galobart, vídua de Josep Boixadera, declarava el 1943 que persones sospitoses d'haver participat en el crim del seu germà Jaume eren els que l'havien detingut (Lluís Jutglà Creus, Josep Puigferrat Creus, Genís Vilarrasa Pratdesaba i Joan Vitó Torres) i el milicià Jacint Creus Noguera.<sup>77</sup>

Tots aquests testimonis que provenen de la Causa General i dels processos sumaríssims caldria contrastar-los amb d'altres. Moltes d'aquestes declaracions foren fetes sota greus coaccions. No sempre és possible. En aquest cas, però, es disposa d'altres fonts que permeten fer-ho: la documentació que es conserva a l'Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Vic i a l'Arxiu Municipal de Tona.

### La causa oberta pels assassinats de Galobart i Boixadera (causa 105 de 1937)

Com a conseqüència dels Fets de Maig, el juny del 1937 es va formar un nou govern de la Generalitat (sense la presència dels anarquistes). Va ser aleshores quan la Conselleria de Justícia (amb el conseller Pere Bosch Gimpera al capdavant) i el Tribunal de Cassació de Catalunya iniciaren una investigació sobre els crims comesos durant la revolució que es desencadenà arran del cop del 18 de juliol de 1936. Aleshores Manuel de Irujo era ministre de Justícia de la República. S'obriren molts sumaris a partir de denúncies de familiars dels morts o per coneixements previs. Es va procedir a les detencions de persones acusades d'assassinats. De seguida la CNT-FAI criticà aquestes detencions (la majoria de detinguts eren anarquistes) però també hi hagué malestar dins el PSUC perquè també foren arrestats militants seus.<sup>78</sup> La tensió va arribar a ser tan gran que els anarquistes atemptaren el 2 d'agost contra el president de l'Audiència de Barcelona i del Tribunal de Cassació, Josep Andreu Abelló, que va resultar il·lès.

És en aquest context que també al partit judicial de Vic es nomenà un jutge d'instrucció especial per tirar endavant aquestes investigacions. Al mateix temps, el 3 de juny arribaren a Vic forces de guàrdies d'assalt del Govern de la República, la qual cosa va suposar que les Milícies Antifeixistes deixaren de controlar l'ordre públic.<sup>79</sup>

Arran d'una denúncia de Pepeta Galobart Sanmartí, el jutge d'instrucció especial de Vic obrí un sumari (causa núm. 105 de 1937) pels assassinats de Josep Boixadera i Jaume Galobart.<sup>80</sup> Aleshores Pepeta Galobart ja no vivia a Tona. Poc després dels assassinats (segurament el 15 d'agost de 1936) el Comitè del poble l'havia obligat, a ella i els seus fills i a la seva cunyada Maria Dolors Miró, a mar-

77. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1601, expedient 15, f. 56.

78. SOLÉ I SABATÉ; VILLARROYA I FONT, *op. cit.*, vol. I, p. 224-232; SOLÉ, Queralt. «L'afer dels cementiris clandestins. La Generalitat investiga els actes violents dels primers mesos de guerra a la reguarda catalana». *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia*. Vol. 12. Barcelona: Edicions 62/La Vanguardia, 2006, p. 92-103; PONS GARLANDÍ, Joan. *Un republicà enmig de faistes*. Barcelona: Edicions 62, 2008, p. 169-170.

79. CASANOVAS, *Quan les campanes...*, *op. cit.*, p. 195-198.

80. Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Vic (dipositat a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic), llibre 93: «Registro de sumarios desde el nº 72 de 1936, 1937 y 1938», f. 71.

xar de la casa del carrer d'Antoni Figueras núm. 3. Es traslladaren a Manresa, on vivia un germà de la Pepeta.<sup>81</sup>

L'11 d'agost de 1937 el jutge —potser el «jutge especial» Antonio Fernández Ros, que ho era també de Granollers—<sup>82</sup> va processar pels esmentats assassinats quatre persones: Lluís Jutglà Creus, fill de Francesc i Pilar, natural de Seva, veí de Tona, de 33 anys, xofer; Genís Vilarrasa Pratdesaba, fill de Pere i Filomena, natural de Seva, veí de Tona, de 50 anys, pagès; Joan Vitó Torres, fill de Jaume i Concepció, natural de Collsuspina, veí de Tona, de 41 anys, moliner; i Vicenç Coma Cruells, fill de Jaume i Maria, natural de Tona, veí de Vic, de 24 anys, forjador.

Vicenç Coma era el famós milicià de Vic conegut amb el sobrenom del Coix del carrer de Gurb. El 15 de juny ja havia estat detingut per haver participat en els Fets de Maig.<sup>83</sup> La detenció de Jutglà, Vilarrasa i Vitó es produí el 5 d'agost. Tots foren tancats a la presó de Vic. En realitat s'empresonaren cinc persones de l'antic Comitè Antifeixista de Tona, si bé, després de prestar declaració, el jutge en deixà dos en llibertat (un d'ells, Josep Puigferrat, de la Unió de Rabassaires) i va processar els altres tres el dia 11 d'agost. En l'informe que ja hem esmentat que porta el segell del Sindicat Agrícola Cooperatiu de Tona es diu el següent: «El dia 5 del actual mes de agost de 1937 foren empresonats cinc companys del ex comitè acusats de l'asesinat de dos dit srs. del resultat de les sebas declaracions en resultan tres de prosesats i dos de llibertat; segons consta a les declaracions, dos dels prosesats es contredigueren, per lo que el jutge que actua am tota caballerositat de home consient no a tingut més remei que prosesar als tres».<sup>84</sup>

Jutglà, Vilarrasa i Vitó eren militants del PSUC.<sup>85</sup> En un informe del radi del PSUC de Tona al Comitè Central del Partit Socialista Unificat de Catalunya, del 7 de setembre de 1937, hi ha la queixa «*que nuestros camaradas del Comité de nuestro Radio y del Partido continúen presos en la cárcel de Vich, sin que apesar de todas las promesas sean puestos en libertad*» i s'explica que «*Hace más*

81. PUIGFERRAT, «Pere Boixadera...», *op. cit.*, p. 48.

82. Archivo Histórico Nacional (Madrid), Fondos Contemporáneos, Causa General, lligall 1635/ 8 (en dues capsas), expedient 5. Advocat membre de la CNT, va formar part de l'Oficina Jurídica com a lletrat auxiliar. En ser abolit aquest organisme, va ser nomenat jutge de Granollers i més tard (novembre del 1937) magistrat de l'Audiència de Barcelona. El gener de 1938 va demanar l'excedència voluntària (que li fou denegada) i aleshores va fugir a França. El seu exili s'explica per les amenaces que rebia d'alguns anarquistes que havien estat empresonats i posteriorment alliberats i per les que rebia per haver col·laborat en les investigacions de les irregularitats de l'Oficina Jurídica. Vegeu VÁZQUEZ OSUNA, Federico. *La justicia durante la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*. Barcelona: L'Avenç, 2009, p. 114.

83. Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès), fons 1, lligall 78/2. Oficialment passava a disposició del Jutjat d'Instrucció Especial «per afer d'armes». Vegeu també PUIGFERRAT, «Vicenç Coma Cruells...», *op. cit.*

84. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.»: «Informe de l'actuació del ex Comitè de Tona sobre els fets ocorreguts als ciutadans Jaume Galobart i Josep Buixaderas».

85. Jutglà («Lluís de Casanoves») va ser membre del Comitè Antifeixista en representació de la UGT fins a l'octubre de 1936. En va ser un dels membres més destacats. Vilarrasa («Genís de ca l'Amat») va ser també membre del Comitè Antifeixista. Després va ser regidor de l'Ajuntament pel PSUC des del 20 d'octubre de 1936 a l'11 d'abril de 1937, quan va presentar la renúncia: Arxiu Municipal de Tona, capsa 1151, llibre d'actes del ple municipal núm. 9, 1935-1940, p. 38. Va tornar a ser regidor pel PSUC entre el maig i l'agost de 1938. Vitó («Joan de Floriac») també va formar part del Comitè Antifeixista, en nom de la UGT. Tots tres —Jutglà, Vilarrasa i Vitó— s'exiliaren el 1939.

de un mes fueron detenidos y encarcelados cinco compañeros del pueblo, por una denuncia presentada al Juzgado de Vich, acusándoles de la muerte, en los primeros días del movimiento, de un conocido fascista [versemblantment es refereix a Jaume Galobart]. De estos cinco compañeros, cuatro pertenecen a nuestro partido y el otro era el presidente de la Unión de Rabassaires. A los cinco días de su encarcelamiento fue puesto en libertad el Presidente de los Rabassaires juntamente con un camarada militante de nuestro partido y continúan presos los tres camaradas del partido entre ellos dos pertenecientes al comité de este radio».<sup>86</sup>

Per un altre informe del radi de Tona al Comitè Central del PSUC, del 25 d'octubre de 1937, signat pel secretari general del Comitè del radi Miquel Riera (el 1938 esdevindrà l'alcalde), sabem que una nombrosa comissió del radi del PSUC de Tona va viatjar a Barcelona per entrevistar-se amb el conseller de Treball i Obres Públiques de la Generalitat Rafael Vidiella (PSUC)<sup>87</sup> i amb el camarada Marlés<sup>88</sup> per explicar-los les topades que tenia el PSUC a Tona amb ERC (i amb l'alcalde Joan Vilaseca) i el problema dels companys empresonats.<sup>89</sup>

El 8 de setembre de 1937 el conseller Rafael Vidiella, després de rebre la tarda del dia abans en el seu despatx oficial una comissió de familiars de «*revolucionarios y antifascistas que actualmente se encuentran detenidos*», féu publicar a *La Vanguardia* (sense permís del president Lluís Companys) i altres diaris unes manifestacions seves en què es deia que els detinguts per fets revolucionaris havien de ser posats en llibertat: «*les dijo [Vidiella als familiars] que precisamente en el último Consejo de la Generalidad celebrado anteayer, planteó este hecho y mantuvo la tesis que los jueces no pueden admitir las denuncias que se formulen sobre hechos de carácter revolucionario acaecidos con motivo del movimiento provocado por los generales facciosos, ya que de efectuarlo así, sería como procesar la propia revolución*» (...) «*tampoco deben aceptarlas cuando provienen de individuos a los cuales se ha requisado el piso o la casa, o bien las tierras,*

86. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.».

87. Era un dels dirigents principals del PSUC. Començà militant a la CNT. Després ingressà a la UGT i al PSOE, del qual fou president de la secció catalana. Pertanyia a la maçoneria des del 1931. Va participar en la fundació del PSUC. També va ser màxim dirigent de la UGT a Catalunya. En representació del PSUC va ser membre del Comitè Central de Milícies Antifeixistes i l'octubre del 1936 passà a formar part de la Junta de Seguretat Interior de Catalunya. Fou conseller de diversos governs del president Companys (conseller de Comunicacions, de Justícia i de Treball i Obres Públiques). Ideològicament era un comunista estalinista. S'exilià el 1939. Entre aquest any i el 1943 va ser el representant del PSUC a la Tercera Internacional Comunista, a Moscó. Va viure després a Budapest. Va tornar a Catalunya el 1976, on va morir el 1982. Vegeu ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució*. Barcelona: Editorial Laia, 1976; PONS, *op. cit.*, pàssim; i VÁZQUEZ, *op. cit.*, p. 211-212.

88. Molt probablement, Josep Marlés Sans. Durant la guerra va formar part o va treballar per a la Comissió d'Indústria de Guerra del Govern de la República a Catalunya (PONS, *op. cit.*, p. 126). Marlés va ser membre del Comitè Central del PSUC a l'exili. Es conserva correspondència entre ell i Andreu Rodamilans (el que havia estat president del Comitè Antifeixista de Tona el 1936) dels anys 1973-1975. Eren amics. Rodamilans, que s'havia exiliat el 1939, va tornar a Catalunya el 1976. S'establí a Lleida, on vivia una germana seva. Es conserven també dues cartes del president Josep Tarradellas a Rodamilans (Biblioteca del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona), fons personal Josep Marlés Sans, Caixa 1(1), expedient j; fons personal Josep M. Trias Peitx, Caixa 4(1), expedient bII).

89. Arxiu Municipal de Tona, capsa 1814, carpeta «P.S.U.C.». El paper i les pressions de Rafael Vidiella per aconseguir la llibertat dels empresonats pels jutges especials que investigaren els assassinats del 1936 són ben coneguts.

por ser conceptuados fascistas, o por haberlas abandonado ellos mismos. Los jueces únicamente deben admitir las denuncias concretas sobre todos aquellos individuos que en lugar de obrar revolucionariamente lo hayan efectuado en un sentido de lucro, o bien que hayan aprovechado los hechos revolucionarios para eliminar enemigos personales, o por un afán innoble de robo».

La nota del diari afegia, a més, que «*Esta tesis —prosiguió diciendo Rafael Vidiella a los comisionados— fue aceptada por unanimidad por el Consejo de la Generalidad [cosa falsa], lo que quiere decir que los detenidos actualmente por causas diversas sobre los hechos revolucionarios, deben ser puestos inmediatamente en libertad. Asimismo en lo sucesivo los jueces evitarán aceptar otras denuncias de esta clase*».<sup>90</sup> La nota va provocar un gran malestar dins el govern català.

El predomini que cada cop més exercia el PSUC sobre la política catalana va fer que les investigacions que s'havien iniciat el juny s'aturessin, que no es fessin més detencions i que a poc a poc els detinguts fossin deixats en llibertat. En el cas de Tona també va ser així. Segons continua explicant l'informe del 25 d'octubre: «*Después de dos meses de encarcelamiento se consiguió la prisión atenuada de dos camaradas que teníamos en la cárcel de Vich [Jutglà i Vilarrasa], en la cual queda aun otro [Vitó], sin que hasta la fecha hayamos podido conseguir que a este otro camarada se le conceda igual beneficio que a los otros dos, ignorando los motivos. Dicho camarada lleva en la cárcel más de dos meses y medio y se da el caso que un vecino de este pueblo pocos días antes que ellos ingresó en la misma cárcel, acusado de asesinato en defensa propia, pues bien a dicho vecino ya se ha visto la causa y ha sido absuelto libremente y en cambio a nuestros camaradas del partido, que el 19 de julio lucharon por nuestra causa y que el 3 de mayo se pusieron al lado del Gobierno, estos continúan encarcelados y además de no ponerlos en libertad parece que se retrasan las diligencias judiciales para que pueda verse la causa en la audiencia, donde podrán probar plenamente su inocencia y su antifascismo. Pero aún hay más, algo que llega muy hondo y que hiere los sentimientos de hombría: hace unos días un individuo del pueblo se atrevió a insultar a uno de los compañeros que tenemos en prisión atenuada, lo provocó miserablemente, diciéndole que no era digno de estar en el pueblo; comprendamos el dolor y la amargura de un hombre valiente, que se ve atropellado e insultado, pero como está privado de sus derechos civiles y pensando que tal vez lo provocan para que conteste adecuadamente y con ello volverlo a encarcelar, este camarada, repetimos, valiente y honrado, sufre el agravio, calla, se muerde la lengua, clava sus uñas en su propia carne, baja la cabeza y marcha, cabe mayor humillación. (...) Mientras nuestros camaradas estaban en la cárcel de Vich, sus esposas han sido varias veces insultadas por mujeres fascistas, cuya hazaña realizaron impunemente*».

El 3 setembre de 1937 s'encarregà al jutjat ordinari de Vic la continuació del sumari i el 29 del mateix mes el jutge d'instrucció de Vic acordà l'atenuació de la presó per a Lluís Jutglà i Genís Vilarrasa, que van passar a gaudir d'un arrest do-

90. Vegeu el número de *La Vanguardia* d'aquell dia i SOLÉ I SABATÉ; VILLARROYA I FONT, *op. cit.*, vol. I, p. 223-224.



miciliari.<sup>91</sup> El 6 de setembre de 1937 el Jutjat Popular de Tona havia enviat al jutge d'instrucció de Vic Manuel Bladó una certificació de bona conducta dels processats Lluís Jutglà Creus, Joan Vitó Torres i Genís Vilarrasa Pratdesaba en relació al sumari 105 del 1937.<sup>92</sup> Així mateix, el jutge d'instrucció de Vic va demanar el 24 de setembre a l'alcalde de Tona un informe sobre Josep Boixadera i Jaume Galobart. El 25 d'octubre de 1937 l'alcalde Joan Vilaseca contestava la petició i l'informava que «Per indagacions i antecedents recollits resulta que el Josep Boixaderas Pons era individu destacat de dretes i propagandista actiu en els moments electorals: treballava pel seu compte en quant a la part econòmica. Referent al Jaume Galobart Sanmartí i també per indagacions i antecedents, resulta que era un element encara més destacat de dretes amb actuació molt àmplia, degut a la seva posició social-econòmica ventajosa: pel mateix d'ésser hisendat, feia sentir el seu domini local amb caires de pretensions: segons veus al estallar el moviment revolucionari se l'hi trobaren diverses armes i municions en el seu domicili».<sup>93</sup>

Lligat amb tot aquest procés i paral·lelament, el 17 de setembre l'esmentat jutge va informar al Jutjat Popular de Tona que no posava cap impediment perquè fos retornada a Pepeta Galobart la casa núm. 3 del carrer d'Antoni Figueras (incautada el 1936). I el dia 18 el jutge popular de Tona, Miquel Montmany, donà possessió de la casa a Pepeta Galobart.<sup>94</sup>

Finalment, el 12 de novembre de 1937 el jutge Manuel Bladó atenuà també la presó a Joan Vitó per un arrest domiciliari. El jutge ordenà a l'alcalde que establís la deguda vigilància prop del domicili del processat (carrer de la Canal núm. 29).<sup>95</sup> L'únic que no va ser alliberat va ser Vicenç Coma. De la presó de Vic va passar a la de Sabadell i després va estar tancat a la presó Model de Barcelona.<sup>96</sup>

L'última notícia que tenim sobre el cas és que la causa passà de Vic al Tribunal Popular Especial Número 1 de Barcelona per raó de la gravetat dels fets que s'havien de jutjar. El judici oral va tenir lloc el 18 de març de 1938. El tribunal dictà una sentència que absolia tots els processats.<sup>97</sup> El mateix dia el Tribunal va decretar la llibertat de Vicenç Coma, que va sortir de la presó Model el 27 de març.<sup>98</sup>

Encara a dia d'avui no hem pogut localitzar el sumari 105/37.

91. Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Vic (dipositat a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic), llibre 93: «Registro de sumarios desde el nº 72 de 1936, 1937 y 1938», f. 71.

92. Arxiu Municipal de Tona, capsa Jutjat de Primera Instància i Instrucció (1918-1966).

93. Arxiu Municipal de Tona, capsa Juzgado Municipal. Correspondencia 1900-1970 (núm. 208).

94. Arxiu Municipal de Tona, capsa Jutjat Municipal 1932-37 (núm. 221), carpeta 1937.

95. Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Vic (dipositat a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic), llibre 93: «Registro de sumarios desde el nº 72 de 1936, 1937 y 1938», f. 71; i Arxiu Municipal de Tona, capsa 1812, carpeta «Correspondència Jutjat».

96. Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès), fons 1, lligall 59/1 i 59/2.

97. Arxiu del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Vic (dipositat a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic), llibre 93: «Registro de sumarios desde el nº 72 de 1936, 1937 y 1938», f. 71; llibre 34: «Llibre registre de cartes ordres en matèria penal», f. 2v.

98. Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès), fons 236.01 (Presó Model), expedient del pres Vicenç Coma Cruells.



Dues fotografies d'abans de la Guerra Civil en què es pot reconèixer Vicenç Coma Cruells, el milicià conegut durant la guerra com el Coix del carrer de Gurb. A la primera, molt jovenet, formant part d'una colla de caramellaires del seu carrer (és el segon, començant per la dreta, dels de la darrera filera). En la segona apareix dret, mirant a la càmera, entre el públic, en un concert de l'Orfeó Vigatà celebrat en la dècada de 1930 (fotografies extretes de ROVIRA, Josep M.; PONCE, Santi. *El carrer de Gurb. Un barri emblemàtic de Vic*, Vic 2001; i FARRÉS, Francesc. *Fotografia històrica de Vic. De la República a la postguerra*, Granollers 1985, p. 121).



**Bibliografia**

- ADILLON I BAUCCELLS, Miquel. *El último soldado del P.O.U.M.* Vic: 2001.
- BASSAS I CUNÍ, Antoni. *La Guerra Civil a Vic: dietari 1936-1939.* Vic: Eumo, 1991 (edició a cura de Josep Burgaya).
- CASANOVAS I PRAT, Josep. *Quan les campanes van emmudir. Vic 1936-1939.* Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1993.
- CORBALÁN GIL, Joan. *Justícia, no venjança. Els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1956).* Valls: Cossetània Edicions, 2008.
- CROSAS I CASADESÚS, Jaume. *Memòria de la guerra. L'Esquirol (Osona) 1931-1940.* Tarragona: El Mèdol, 2000.
- *Guerra i repressió al Collsacabra, 1936-1943 (Pruit-Rupit-Tavertet).* Santa Coloma de Gramenet: Grupo de Historia José Berruezo, 2004.
- DOMÈNECH, Immaculada; VÁZQUEZ, Federico. *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945).* Catarroja/Barcelona: Editorial Afers, 2003.
- ESMARATS, Vicenç. *Sereu els meus testimonis. Vida i testimoniatge de Maria Badia Flaquer, carmelita.* Vic: Monestir de la Presentació de Maria Santíssima, 2004.
- FARRÉS SUCARRAT, Esther. *La repressió franquista a Vic (1939-1945).* Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2008.
- Martirologio vicense. Persecución religiosa 1936-1939.* Vic: Imprenta Portavella, 1945.
- OMS I DALMAU, Manuel. *Osona 1936. La guerra vista per un nen.* Vic: 1993.
- Osona: testimonis del segle XX.* Vic: Consell Comarcal d'Osona, Ajuntament de Vic, Universitat de Vic, Fundació Caixa Manlleu, Arxiu Comarcal d'Osona, Aula d'Extensió Universitària Gent Gran d'Osona, 2007 (edició a cura de Jordi Ortiz i Santi Ponce).
- PAGÈS, Pelai. *La Presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996.
- PANADÉS, Miquel. *Notas históricas sobre la comunidad de Vich en la revolución de 1936, I, II, III, IV,* Arxiu Claret (Vic), transcripció del 1981 feta pel pare Joan Sidera de notes del pare Miquel Panadés preses durant la guerra i la postguerra. També en el mateix arxiu n'hi ha una transcripció del 1998 (base: 1981).
- PITXOT I COLOMER, Felip. *José Soldevila Griera 1894-1936. Un obrero mártir.* Vic: Imprenta y Librería Ausetana, 1941.
- PONS GARLANDÍ, Joan. *Un republicà enmig de faistes.* Barcelona: Edicions 62, 2008.
- PUIGFERRAT I OLIVA, Carles. «Pere Boixadera i Galobart, una vida a través dels records del segle XX». A: *Llibre de Tona.* Tona: Ajuntament de Tona, 2006, p. 41-59.

- «Vicenç Coma Cruells, el Coix del carrer de Gurb (Tona, 1911 - Santiago de Xile, 2002). Notícies sobre la seva actuació durant la Guerra Civil». *Ausa [Vic]*, XXIII, 160 (2007 [2008]), p. 213-247.
- PUIGFERRAT I OLIVA, Carles; LLEOPART I COSTA, Amadeu. «Ara fa... cinquanta anys. 1936: un any crític». A: *Llibre de l'any 1986.* Tona: Ajuntament de Tona, 1987, s.p.
- «Ara fa...cinquanta anys. 1938 - febrer de 1939: La fi de la guerra». A: *Llibre de l'any 1989.* Tona: Ajuntament de Tona, 1989, p. 36-54.
- «Ara fa... cinquanta anys. 1939: La postguerra més immediata». *Llibre de l'any 1990.* Tona: Ajuntament de Tona, 1990, p. 30-49.
- QUIBUS, Jesús. *Misioneros mártires. Hijos del Corazón de María de la provincia de Cataluña sacrificados en la persecución marxista.* 2a ed. Barcelona: Gráficas Claret, 1949.
- RIFÀ I MAS, Josep. «Nuestros mártires. Pascual Miró Artés». *Manlleu* (abril de 1943), festa de la Victoria, s.p.
- ROIG, Montserrat. *Rafael Vidiella, l'aventura de la Revolució.* Barcelona: Editorial Laia, 1976.
- ROVIRA I MONTELLS, Xavier; ROVIRA I MONTELLS, Josep M. «Guerra Civil i primera postguerra». A: *Santa Eulàlia de Riuprimer. La terra i la gent al llarg de la seva història.* Santa Eulàlia de Riuprimer/Vic: Ajuntament de Santa Eulàlia de Riuprimer/Eumo Editorial, 2005, p. 142-179.
- ROVIRÓ I ALEMANY, Ignasi. *Art i cultura a les parròquies del Bisbat de Vic (1936-1939). Transcripció i breu anàlisi de l'enquesta 'Relación que ha de prepararse de hechos ocurridos con motivo del Movimiento Nacional del 18 de julio de 1936'.* 2 vol. 2002 (inèdit, la documentació original es conserva a l'Arxiu de la Cúria del Bisbat de Vic. N'hi ha un exemplar a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic).
- SÁNCHEZ, Hilarión. *La Azucena de Vich. Vida de sor María del Patrocinio de San José Badía Flaquer, religiosa carmelita del monasterio de la Presentación de Vich, martirizada por la hordas rojas, en aras de su Fe y de su virginidad, el día 13 de Agosto de 1936, en Riudeperas, a la edad de 32 años.* Olot: 1944 (2a ed.: Vic 1947).
- SOLÉ, Queralt. «L'afer dels cementiris clandestins. La Generalitat investiga els actes violents dels primers mesos de guerra a la rereguarda catalana». A: *Catalunya durant la Guerra Civil dia a dia.* Vol. 12. Barcelona: Edicions 62/La Vanguardia, 2006, p. 92-103.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953.* Barcelona: Edicions 62, 2003 (1a edició: 1985).
- SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; LLORENS, Carles; STRUBELL, Antoni. *Sunyol, l'altre president afusellat.* Lleida: Pagès editors, 1996.
- SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; VILLARROYA I FONT, Joan. *La repressió a la rereguarda de Catalunya: 1936-1939.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990. 2 vol.

- VALLVERDÚ I MARTÍ, Robert. *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- VÁZQUEZ OSUNA, Federico. *La justícia durant la Guerra Civil. El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*. Barcelona: L'Avenç, 2009.
- VILAR I BASSAS, Josep M. *Torelló. Aquell agost de sang sens pau ni treva del 1936. Tal com jo ho vaig viure*. Torelló: 1984.
- VILASECA I LLOBET, Josep Maria. *L'hospital de la Santa Creu de Vic durant la Guerra Civil 1936-1939*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2006.
- VIÑAS, Pere. *Reports biogràfics d'En Pere de la Pipa*. Vic: 1972 (edició a cura de Josep Franquesa i Aliberch).